

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТА З ОСВОЄННЯ ТЕХНІКИ ІКОНОПИСУ

Олена Шевнюк,

професор, доктор пед. наук, зав. кафедри образотворчого мистецтва НПУ ім. М.П.Драгоманова (м. Київ)

У статті представлено систему практичних занять з оволодіння основними елементами іконного письма. Її використання ефективно як у вищих навчальних закладах, так і середніх спеціальних; зокрема в художніх школах.

Ключові слова: *техніка іконопису, практичні заняття.*

Найкращою основою вивчення стильових особливостей іконопису є копіювання старих зразків. Спершу за своєю окремі елементи композиції іконної дошки, насамперед, орнаментика. Поступово завдання ускладнюються, копіюються такі елементи, як дерева, архітектура, пейзажі. Потім вивчаються різні прийоми написання фігури й голови людини. Нарешті, копіюються цілі композиції.

Навчальні малюнки виконують на папері формату А3 олівцем з наступним промальовуванням тонким пензлем чорною та червоною фарбами (сажа та кіновар). У процесі копіювання зразків важливо не тільки дотримуватися стильових особливостей, а й традиційних прийомів письма. Невиконання одного з компонентів технології письма може призвести або до втрати декоративності площини, або до нівелювання об'єму, або до тьмяності кольорів тощо. Завдання поступово ускладнюються і спрямовуються на вивчення особливостей малюнка і традиційних прийомів.

Практичне заняття 1. Освоєння іконописної техніки роботи пензлем.

Завдання 1.1. Копіювання фрагмента іконописного орнаменту.

Мета. Вивчити побудову іконописного орнаменту, виробити навички малювання тонким пензлем ліній різної інтенсивності.

Матеріали та обладнання. Репродукція, пензлі, гуаш (темпера), папір формату А3.

Техніка виконання:

1. Оскільки орнамент малюють на основі допоміжного шаблону-сітки, то лінії, що обрамлюють орнамент, переводять на папір.

2. Спочатку виконують окантовку ліній чорною фарбою (сажею, розведеною в яєчній емульсії) тонким пензлем, потім – окантовку червоною фарбою (кіновар'ю). Пензель слід тримати, як олівець, але вертикальніше, не затискати в руці, щоб лінії лягали вільно і плавно від початку до кінця, а не окремими ривками. На пензель не можна натискати. Його тримають у висячо-

му положенні на однаковій висоті над малюнком і малюють самим його кінчиком.

3. Горизонтальні лінії орнаменту прорисовують у повну силу, похилі – у середню, криві починають слабкою лінією й поступово підсилюють її. Цим прийомом виробляються навички плавності та чистоти лінії, досягається органічний зв'язок прямих із кривими, а також поступовий перехід з тонких ліній у потовщені.

4. Промальовуючи пензлем олівцеві лінії, варто точно відтворювати їх колір та інтенсивність відповідно до зразка.

Завдання 1.2. Копіювання іконописного малюнка дерева.

Мета. Вивчити особливості іконописного малюнка дерева, опанувати іконописним прийомом умовної передачі об'єму – інокоп'ю.

Техніка виконання:

1. Закомпонувати у визначеному форматі традиційне умовне зображення дерева зі стовбуром і трьома великими розрізними листками, декількома відростками та плодами.

2. Промальовувати лінії пензлем слід плавно, чисто, з різною силою натиску. Контур стовбура обводиться з одного боку тонко, а з другого – товстіше. Листки від гілок промальовуються тонкою лінією, поступово вона підсилюється і до кінця кожного листка переходить у сильну жирну лінію.

3. Виконання інокопі. Об'ємності іконописному зображенню дерева надають червоні штрихові лінії. Цей прийом умовної передачі об'єму називається *інокоп*. Ним користуються для зображення дерев, палат, фігур, одягу, пташиних крил, лат і щитів воїнів. Штрихи всередині контурів листків і стовбура прорисовують червоною фарбою, відступаючи трохи від тонкого контуру. На стовбурі від листків вони починаються дуже тонкими, а закінчуються товстими лініями. Від

основної лінії йдуть рівномірні штрихи, що починаються товстою лінією, тоншають і сходять нанівець. У середині контурів листків штрихи розподіляються попарно. Кожна пара починається від центру листка товстими лініями, що сходять нанівець. Кожна пара штрихів має рівномірні проміжки, в яких промальовують лапки. Натиск пензля слабшає в напрямку до країв зображення.

Завдання 1.3. Копіювання іконописного зразка дерева в кольорі.

Мета. Освоїти традиційні прийоми іконопису під час зображення дерева в кольорі.

Техніка виконання:

1. Перевести точний малюнок дерева на папір. Обвести контур цирковкою (прошкрябуванням тонкою тупою голкою) або прописати коричневою фарбою.

2. Виконання *розкришу* (накладення основних кольорових плям). Розкриш починається з найбільших плям. Середнім пензлем беруть смарагдову зелень, вохру й сієну палену в такій пропорції, щоб їхня суміш відповідає коричнево-зеленуватому тону оригіналу. Коли колір буде близький до оригіналу, його регулюють, тобто розбавляють яєчною емульсією до такої густоти, щоб він міг лягти на поверхню прозорою, повітряною плав'ю. Варто уникати щільного безповітряного зафарбовування. Таким чином профарбовують листя і стовбур дерева тонами, відповідно до оригіналу.

3. Коли всі кольорові частини вкриті кольором, починають розпис тоншим пензлем. Темний тон складається з паленої умбри й сажі для розпису листя бічних дерев і трав, з умбри з карміном – для листя центрального дерева, умбра з карміном – для стовбурів дерев. Необхідно досягати живої різноманітності ліній, що додають зображенню об'ємності.

4. Для виявлення об'єму виконується *підплавка* тінювих і світлових частин дерева. Середнім пензлем тінню підплавляють зовнішній контур гори, кінці листків і світлові частини – середини листків. Тінюва підплавка потрібна, щоб зв'язати основний розкриш листя, стовбурів і гори з розписом і досягти м'якого переходу від розкришу до розпису; робиться вона тоном дещо темнішим розкришу і трохи світлішим розпису. Світлова підплавка в центрі листя дещо світліша основного розкришу. Як тінюву, так і світлову підплавку роблять відповідними звучними тонами.

5. Виконують деталі – квіти та ягоди – тонким пензлем зеленою фарбою і кіновар'ю.

Практичне заняття 2. Освоєння техніки зображення елементів іконописного простору (гори та палати).

Завдання 2.1. Копіювання зразка іконописного малюнка гори.

Мета. Вивчити особливості техніки виконання іконописних гір.

Техніка виконання:

1. Перенести малюнок гори та форму площадок олівцем на папір. Промалювати рисунок тонким пензлем, завантаженим чорною фарбою, із дотриманням живої сили ліній.

2. Зображенню гори надається об'ємність пропаленням рідкою чорною фарбою правого профільного боку гори та її уступів, рідкою червоною – площадок (сила тону сходять нанівець).

3. Густою червоною фарбою промальовують деталі. Потім наносять тонким пензлем оживку дуже густою червоною фарбою тонкими лініями. Промальовують традиційні квіточки.

Завдання 2.2. Копіювання іконописного зображення гори в кольорі.

Мета. Засвоїти традиційні іконописні прийоми зображення гори в кольорі.

Техніка виконання:

1. Перевести малюнок на основу.

2. Виконати розкриш. Покрити всю поверхню гори темною вохрою, розведеною яєчною емульсією, щоб накладати фарбу прозоро і плавно. Промалювати внутрішній проріз гори сумішшю сієни паленої, карміну і паленої умбри. Тонем із сієни паленої, кіноварі й вохри прокрити товщину масиву гори, а потім зеленувато-жовтватим тоном проплавити дерево.

3. Виконати розпис, яким визначити форми площадок, уступів гори та їх площин. Виконати контур дерева. Тінювий бік гори й уступи проплавити легкою і прозорою тінню, а площадки – тоном трохи світлішим основного тону розкришу гори. Робота закінчується промальовуванням на площадках і уступах окремих каменів різної сили, величини й тону з таким розрахунком, щоб усі окремі камені були вписані в загальний тон гори.

Завдання 2.3. Копіювання зразка іконописного малюнка палат.

Мета. Вивчити стильові особливості малюнка палат і прийоми умовної передачі об'єму.

Техніка виконання:

1. Закомпонувати зображення палат на папері. Виконати малюнок прямокутної форми нижнього поверху, бічний нижній прямокутник, вежу і перекидну завісу, потім – дах нижнього поверху, розстібні частини піддаштя, внутрішній проріз, балясини й орнаментальні прикраси.

2. Виконати прорис ліній чорною фарбою. Нею ж проплавити прорізи дверей і вікна.

3. Виконати прорис червоною фарбою. Звернути увагу на застосування інокопі як прийому означення че-

репиці даху, пророблення фризових орнаментальних прикрас і візерунків завіси.

4. Передати об'єм балясин *крапками*. На балясинах із правого боку робляться крапки: від лінії контуру – крупніше, а ближче до центру – дрібніше. Завдяки різній силі тону крапок створюється враження заокруглених форм.

5. Об'єм усієї палати робиться проплавкою внутрішніх прорізів (входу, вікон) і показом профілів однієї з її стін, прорізів і вікон.

Завдання 2.4. Копіювання іконописного зображення палат у кольорі.

Мета. Освоїти складні форми іконописного палатного письма.

Техніка виконання:

1. Перевести малюнок на основу.
2. Розвести фарби яєчною емульсією до стану, що сприяє накладанню кольорів прозорою плав'ю.

3. Проплавити загальним тоном з темної вохри, зеленої фарби й натуральної умбри позем (землю).

4. Проплавити тоном з білил, сієни паленої та карміну рожевий намет; з білил, світлої вохри й зелені – задню стіну; з білил, зелені й ультрамарину – верхню поверхню сидіння; карміну – дах; кіноварі – підставку; зелені й умбри – завісу.

5. Виконати розпис тонами відповідно до розкришу: по червоних – карміном із сажею, по зелених – зеленою фарбою із сажею, по коричневих – карміном із сажею. Розпис робиться слабкими лініями, що повинні зв'язатися з тонами розкришу, потім наноситься підплавка тінювих частин палат, орнаментальних прикрас і профілів.

6. Виконати припавлення на світлових частинах наметів і на орнаментальних прикрасах тонами дещо світлішими розкришу. Низ слід зробити трохи світлішим загального тону – крапками. Спочатку вони за тоном сильніші, а далі – слабші.

7. Виконати *пробіл* по завісах (як прийом передачі умовних складок). Пробіл робиться в три тони: перший ледь відрізняється від розкришу, другий – дещо світліший і третій – більш світлий (оживка).

8. Виконати *оживку* на всіх палатах світлішими тонами (часто одними білилами) з таким розрахунком, щоб *оживка* не дисгармоніювала із загальним тоном предмета, а м'яко зв'язувалася з ним. Сидіння прикрашається крапками і прямими штрихами (іконоп'ю).

Практичне заняття 3. Оволодіння іконописним малюнком голови.

Завдання 3.1. Копіювання іконописного малюнка голови апостола.

Мета. Вивчити стильові особливості та техніку іконописного малюнка голови.

Техніка виконання:

1. Закомпонувати малюнок у заданому форматі, намітити легкими лініями загальну форму голови та плечей. За допомогою допоміжних ліній передати напрямки носа, ока, губ, знайти місце вуха, визначити загальну форму волосся, бороди, вусів; промалювати око, вуха, ніс, пасма волосся.

2. Визначити характер лику движками на обличчі.

3. Прорисувати одяг на плечах.

4. Промалювати всі частини зображення фарбами відповідно до зразка.

Завдання 3.2. Копіювання зразка іконописної голови в кольорі.

Мета. Опанувати іконописну техніку зображення голови.

Техніка виконання:

1. Перенести малюнок на основу. Старанно прорисувати силуєт голови, риси обличчя, волосся.

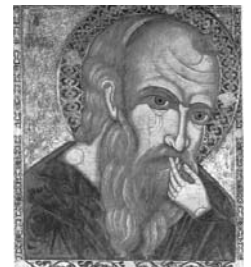
2. Виплавити голову доведеним їй до м'якого темно-коричневого тону санкір'ю (підбирається з темної вохри, сажі та кіноварі). Санкір наноситься так, щоб просвічувався переведений малюнок. Коли санкір висохне, на основі видимого крізь санкір малюнка контур і риси обличчя прописують у повну силу, а на виступаючих частинах голови і кучерях волосся наносять движки. Основний тон обличчя – санкір – залишається в тінювих частинах. Подальші плав'ї будуть світлішими за санкір.

3. Зіниці очей і волосся на голові, бороді та вусах проплавити рідкою паленою умброю.

4. Виконати першу плав обличчя, що називається *вохренням*. Для цього підбирають тон трохи світліший санкірі з вохри, кіноварі та білил. Ним проплавляють надбрівні дуги, чоло і щоки тільки на вилицях і опуклих місцях зморшок і складок на шиї. Далі проплавляють волосся і зіниці очей.

5. По просохлих фарбах наплавляють на щоках рум'янець рідко розведеною кіновар'ю. Цією ж кіновар'ю оживляють кінчик носа і крило ніздрі, слъзнички, віки та надбрівні дуги, вуха й губи.

6. Виконати *підбивання*, що об'єднує санкір з першою світловою плав'ю вохренням. Підбирається тон з темної вохри та кіноварі – він є півтоном, що поєднує

світловий тон із санкір'ю. Ним проплавають усі зморшки на обличчі та шиї. Потім проплавають середини завитків кучерів на волоссі, бороді, вусах і білки очей тоном трохи світлішим основного тону волосся.

7. Виконати *сплавку*. Її тон, що підбирається з вохри, кіноварі та білил, повинен бути трохи темнішим першої плаві й трохи світлішим підбивання. Завдання цієї плаві – об'єднати в загальний темно-коричневий м'який тон усі наступні плаві. Сплавка накладається так, щоб усі попередні плаві проглядали крізь цю останню.

8. Коли сплавка добре просохне, накладається остання плав відблисків, тон якої підбирається з вохри, білила й кіноварі трохи світліше загальної сплавки. Вона накладається точно так, як і перша плав, і на тих же місцях.

9. Якщо виплавлений лик вийшов світлого тону й немає враження м'якості силуету, тоді підбирають тон першої банкірі, дуже рідко розводять і заплавають усю голову з таким розрахунком, щоб усі попередні плаві були об'єднані в загальний спокійний тон.

10. Закінчити роботу відновленням і уточненням деталей голови, що місцями заплавалися, движками і промальовками.

Практичне заняття 4. Оволодіння прийомами іконописної композиції.

Завдання 4.1. Копіювання цілісної іконописної композиції.

Мета. Вивчити стильові особливості ікони, її композицію, зміст, принципи застосування традиційних прийомів.

Техніка виконання:

1. Перенести малюнок на основу за допомогою сітки-шаблону.
2. Промалювати фарбами основні силуетні лінії.
3. Виконати розкриш основними тонами.
4. Виконати розпис усіх елементів ікони; звернути увагу на передачу об'ємів прийомами інокопі, крапками, проплавами, пробілами тощо.
5. Уточнити деталі ікони виконанням оживлення.
6. Виконану роботу покрити лаком або оліфою для захисту живопису від ушкоджень, добре просушити. Робота після висихання захисного покриття підписується зі зворотного боку тонким пензлем.

(Див. студентські роботи на третій стор. обкладинки).

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

НЕВ'ЯНУЧИЙ КВІТ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

Дніпропетровщина, Катеринославщина, Січеславщина... Скільки духовного багатства в цих словах, яке могутнє коріння культурної спадщини України криється в історичних глибинах цієї землі! Дивовижна краса цього краю полонила серце кошового отамана Війська Запорізького Петра Калнишевського. Припало йому до душі село, яке вільно розкинулося посеред степів. На його честь і назвали цю "казенну державну слободу" Петриківкою. Земля петриківська зростила не одне покоління народних майстрів декоративного розпису. Вдивляючись у барвисте плетиво орнаменту, відчуваєш свіжий подих духмяного степового вітру, а кольорова палітра чарує казковістю, дає радість, оптимізм і впевненість. Петриківський розпис тільки на перший погляд здається простим, насправді ж це особливий вид сакрального мистецтва, в якому закодовані магічні замовляння на добро та щастя нашого народу. Інакше як пояснити таку щедрість кольорів, різноманітність візерунків, віртуозність у створенні образу райських кущів з простих польових квітів, калини і папороті. Здається, це творча уява самої Природи водить рукою народних майстрів, малюючи вічні животворні символи краси, щастя, любові й віри в несподівану радість.

Такою несподіваною радістю стала для киян та гостей міста виставка "Петриківка – перлина України" творів народних майстринь Валентини Панко, Галини Назаренко, Валентини Міленко, що відбувалася в "Хлібні" Національного заповідника "Софія Київська" за підтримки Міжнародної благодійної організації фонду "Творчість". Ідея проведення такої виставки народилася на традиційному літературо-мистецькому святі "Весна в Плютах".

Петриківку дуже легко навчитися "читати", бо писана вона від душі й передається від серця до серця, із покоління в покоління українців. Петриківський розпис не загубився в товщі століть, став складнішим, досконалішим, збагатився новим змістом і формами – заговорив на весь світ!

Біля робіт **Валентини Панко** відчуваєш таку естетичну насолоду і піднесення, що й справді віриш у магію народного мистецтва. Художниця володіє секретами енергетичного впливу на глядача. Чи далось взнаки родинне коріння (адже її батько Федір Савович Панко – заслужений майстер народної творчості України), чи наполеглива праця і любов до справи свого життя, – що є вродженим, а що набулим у процесі становлення таланту, – залишається загадкою. Вражає не тільки різноманітність оригінальних творчих